

RECENZJE . SPRAWOZDANIA .
WSPOMNIENIA

Mikołaj Gogol, WYBRANE FRAGMENTY KORESPONDENCJI Z PRZYJACIÓŁMI, wstęp, przekład i przypisy Feliks Netz, Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2015, ss. 306.

W literaturze rosyjskiej XIX wieku miejsce szczególne zajmują trzy dzieła synkretyczne, traktaty na temat człowieka i otaczającego go świata. Są to: *Wybrane fragmenty z korespondencji z przyjaciółmi*¹ Mikołaja Gogola, *Rzeczy minionie i rozmyślenia*² Aleksandra Hercena oraz *Dziennik pisarza*³ Fiodora Dostojewskiego. Twórcy wymienionych dzieł podejmowali podobną problematykę. Interesował ich człowiek w różnych relacjach: wobec jednostki, Boga (Gogol i Dostojewski), rodziny, społeczeństwa, narodu. Prowadzili dialog z samymi sobą i innymi. Pragnęli kształtować otaczającą ich rzeczywistość. Autora *Rzeczy minionych* od twórców *Wybranych fragmentów* i *Dziennika pisarza* odróżniał przede wszystkim jego światopogląd. Dwaj ostatni pisarze to osoby głęboko wierzące, choć nieobce im były chwile zwątpienia czy upadku. Hercen natomiast religię pojmował jako swoistą formę zniewolenia i ograniczenia swobody człowieka.

Poza tym, każdy z przywołanych utworów to swoista encyklopedia życia rosyjskiego swego czasu. Od dawna można było oddawać się pasjonującej lekturze cyklu wspomnieniowego Hercena oraz *Dziennika pisarza* Dostojewskiego, dzieł przyswojonych polszczyźnie. Natomiast *Wybrane fragmenty* ukazały się w Polsce dopiero w minionym roku, 168 lat po ich wydaniu w Rosji. Opublikowanie pierwszego polskiego tłumaczenia najbardziej kontrowersyjnego dzieła Gogola pióra Feliksa Netza w serii *Wielcy pisarze w nowych przekładach* to bardzo ważny fakt kulturowo-trans-

¹ W oryginale *Выбранные места из переписки с друзьями*. Na język polski można przełożyć jako *Wybrane fragmenty korespondencji z przyjaciółmi* lub *Wybrane fragmenty z korespondencji z przyjaciółmi*. Ja stosuję tę drugą formę. Tłumacz wybrał pierwszą (M. Gogol, *Wybrane fragmenty korespondencji z przyjaciółmi*, wstęp, przekład i przypisy Feliks Netz, Warszawa 2015).

² A. Hercen, *Rzeczy minionie i rozmyślenia*, t. I, przeł. E. i W. Słobodnikowie, Warszawa 1951, t. II, przeł. E. i W. Słobodnikowie, Warszawa 1952, t. III, przeł. K.A. Jaworski, Warszawa 1952, t. IV, przeł. J. Wyszomirski, Warszawa 1953, t. V, przeł. J. Wyszomirski, Warszawa 1954.

³ F. Dostojewski, *Dziennik pisarza*, przeł. M. Leśniewska, t. I–III, Warszawa 1982.

latorski. Niestety, tłumaczowi nie było dane doczekać uwieńczenia jego długoletniej pracy.

Feliks Netz urodził się 26 grudnia 1939 roku w miejscowości Kretki koło Rypina, zmarł 12 kwietnia 2015 r. w Katowicach. Był wybitnym pisarzem, poetą i eseistą związanym ze Śląskiem. Ukończył filologię polską na Uniwersytecie Śląskim. Debiutował jako poeta na łamach tygodnika „Fakty i Myśli”. W latach 1960–1972 był redaktorem Polskiego Radia, później pracował w tygodniku „Panorama”. Tworzył słuchowiska, powieści (*Urodzony w święto zmarłych*, *Dysharmonia caelestis*, nominowana do Literackiej Nagrody NIKE w 2005 r.), felietony, tłumaczył i komentował dzieła węgierskiego pisarza Sándora Máraiaego.

Z literatury rosyjskiej przełożył *Eugeniusza Oniegina* Puszkina i Brodskiego *25 sonetów do Marii Stuart*. Postanowił przyswoić też polszczyźnie opublikowane w 1847 r. *Wybrane fragmenty z korespondencji z przyjaciółmi* Gogola. W ten sposób chciał pokazać polskiemu czytelnikowi, znającemu Gogola satyryka, twórcę komedii i *Martwych dusz*, inne oblicze pisarza. Lata pracy w różnym charakterze z materiałem słowa, warsztat pisarski, wycucie translatorskie i intuicja poety wspomagały go w niełatwym zadaniu oddania specyficznego stylu Gogola. Dzięki wysiłkowi Netza otrzymaliśmy zbiór trzydziestu dwóch artykułów na rozmaite tematy, którym pisarz rosyjski nadał formę listów do różnych osób, autentycznych i fikcyjnych, uzupełniony cennymi przypisami tłumacza oraz jego wstępem. Przybliżył w nim polskiemu czytelnikowi *Wybrane fragmenty* i zachęcał do ich lektury, ponieważ dzięki nim, jak stwierdzał, można poznać mentalność Rosjanina⁴.

Tematyka utworu jest bardzo zróżnicowana. Gogol podejmował kwestie filozoficzne, religijne, moralne, estetyczne, obyczajowe, społeczne i polityczne. Pisał między innymi o swojej estetyce, o relacjach między jednostką a państwem, o misji Rosji. Dzielił się swoimi przemyśleniami o charakterze religijnym oraz filozoficznymi rozmyślaniami o kondycji człowieka XIX wieku, które mają jednak charakter uniwersalny.

W *Wybranych fragmentach* autor stworzył gatunek heterogeniczny, zawierający elementy artykułu publicystycznego, dziennika intymnego, kazania, listu pasterskiego, pouczenia, pamiętnika, spowiedzi, w którym wystąpił w roli proroka, pouczającego swoich współczesnych. Taka postawa pisarza spotkała się z nieprzychylnym odbiorem zarówno ze strony jego przyjaciół, jak i przeciwników ideowych.

Wissarion Bieliński nazwał Gogola wielbicielem knuta⁵, apostołem ciemnoty, zwolennikiem obskurantyzmu i wstecznictwa, chwalcą tatarszczyzny⁶. Po śmierci

⁴ F. Netz, *Po co nam Gogol?*, [w:] M. Gogol, *Wybrane fragmenty...*, s. 18.

⁵ To niesprawiedliwe oskarżenie. Gogol żądał: „Chłopa nie bij” (M. Gogol, op. cit., s. 163).

⁶ W. Bieliński, *List do Gogola*, [w:] W. Bieliński, *Pisma filozoficzne*, przeł. W. Ansimow-Bieńkowska, przekład poprawił, wstępem i przypisami opatrzył A. Walicki, Warszawa 1956, t. II, s. 413.

krytyka jego *List* począł rozchodzić się po Rosji w nielegalnych odpisach. Na jednym z zebrań pietraszewców odczytał go Dostojewski. Lew Tołstoj za *Wybrane fragmenty* nazwał ich twórcę rosyjskim Pascalem, widząc w książce „obok trywialności głębokie prawdy religijne”⁷.

Ogłoszenie tego utworu wywołało niezadowolenie. Uważano, że autor ośmięszył się, między innymi dlatego, że zamiast satyryka wystąpił pisarz-prorok, który w świeckim utworze pisał o sprawach uważanych dotąd za domenę literatury religijnej. Sam Gogol w jednym ze swoich listów skarżył się: „Obwinia się mnie o to, że zacząłem mówić o Bogu... Czyż można milczeć, kiedy nawet kamienie gotowe są zacząć mówić o Bogu pełnym głosem?”⁸.

Wbrew temu, co sugerowali niektórzy badacze dzieło to nie było rezultatem gwałtownego przełomu czy pomieszania zmysłów autora. *Wybrane fragmenty* – to logiczny, choć czasami nieco uproszczony i naiwny, osąd rzeczywistości, swoisty fenomen kulturowy, zjawisko religijno-duchowe, które pozwala wnikać w istotę życia wiary pisarza, aktywnego uczestnika sakramentalnej i liturgicznej rzeczywistości Kościoła prawosławnego⁹. Przesłanie tego utworu można by streścić w sposób następujący: każdy na miarę swoich możliwości powinien czynić dobro na swoim polu, modlić się i pracować, wykorzystując talenty ofiarowane mu przez Boga, starając się mieć dobry wpływ na krąg otaczających go ludzi, co ma doprowadzić do prawidłowego rozwoju życia społecznego i państwowego¹⁰.

Feliks Netz swojego talentu nie zakopał. Wykorzystał go, by przyswoić polszczyźnie ważne dzieło Mikołaja Gogola, a tym samym dać polskiemu odbiorcy, który nie zna języka rosyjskiego, możliwość zgłębiania tajemnicy osobowości i twórczości romantyka rosyjskiego. Bez znajomości *Wybranych fragmentów* nie można bowiem w pełni zrozumieć pisarza. Mam nadzieję, że to znakomite dokonanie translatorsko-edytorskie zachęci do dyskusji nad religijnym wymiarem twórczości Gogola.

Anna Kościółek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

⁷ L. Tołstoj, *Dzienniki*, przeł. M. Leśniewska, t. II, Kraków 1973, s. 295, przypis nr 51.

⁸ Н. Гоголь, *Полное собрание сочинений*, t. XIII, Москва 1952, s. 287.

⁹ Por.: R. Łużny, *Mikołaj Gogol. W kręgu problemów etyki i religii*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, t. XIII, 1994, s. 93.

¹⁰ Por.: Н. Гоголь, *Друзьям моим*, [w:] idem, *Духовная проза*, Москва 1992, s. 443.